

Somogyvári Ágnes

Kecskemét korai történetének írói és a régészet

Ma már mindenki természetesnek tartja, ha egy helytörténeti munkában az adott tájegység vagy település történetének ismertetése a régészeti adatokkal indul. Ez azonban nem mindig volt így, bár a szemmel jól látható, egykori ősök alkotta maradványok mindig foglalkoztatták az emberi gondolkodást. A Kárpát-medencében sok helyen voltak jól látható régészeti emlékek, főleg a Dunántúlon római kori maradványok vagy vaskori halmok, amelyeknek történetét az egykori történetírók általában a magyarság történetének részévé tették. Itt a Duna–Tisza közén, ezen a kőben szegény tájon viszont alig-alig maradtak meg kőemlékek, még leginkább néhány Árpád-kori kőből épült templomrom látszódnak, amelyeket aztán a kőhiány miatt az alapokig kitermeltek, és így el is tűntek. Ezért leginkább a halmok, az ún. kunhalmok voltak azok, amelyek megmozgatták a történetírói fantáziát. Noha Kecskemétet az oklevelek a XIV. században említik először, ma már mindenki számára nyilvánvaló, hogy ezt megelőzően, már a XIV. század előtt, a honfoglalás idején és az Árpád-korban is lakott volt, kisebb-nagyobb tanyaszerű telepek és több házas falvak is megbújtak akkor a tájban. Sőt az őskortól kezdődően, kisebb-nagyobb megszakításokkal évezredekken keresztül lakott volt ez a vidék.

Ahhoz, hogy egy-egy térség történetéről a korábbinál valósabb kép alakulhasson ki, a látható régészeti korú maradványok mellett szükség volt magának a régészet tudományának megjelenésére is. A régészet a látható és a még földben rejtőző jelenségeket értelmezte és helyezte kontextusba. Az 1800-as évek elején már folyamatban volt a régészet tudománnyá szerveződése. Ezt megelőzően elsőként 1777-ben alakult a Nagyszombatból Budára áthozott jezsuita egyetemen az érem- és régiségtani tanszék. Volt már egyetemi oktatás, de az nem volt folyamatos. Megjelentek régészeti tárgyú írások, főleg a *Tudományos Gyűjteményben*, jelentek meg könyvek, sőt az *Akadémiai Értesítőben* 1847-ben közölték a dán Thomsen tíz évvel korábbi hármasszázados őskori (kő-, réz- és vaskor) korszak beosztását is. Jelentős változást a XIX. század második fele hozott, amikor is 1858-ban megalakult az Akadémián belül az Archaeológiai Bizottmány, a következő évben pedig megkezdtek az *Archaeológiai Közlemények* című folyóirat megjelenését.

Az 1800-as évek elejétől a nemzeti öntudatra ébredés magával hozta nemcsak a nemzet történetére való figyelmet, hanem a szűkebb pátria, egy-egy város, település történetének megírására vonatkozó igényt is. Így a XIX. században

Kecskeméten is megszülettek a város történetével foglalkozó első munkák. Ezek a munkák az ókori történetírók írásainak felhasználásával adtak képet a régi korokról, és általában a Krisztus születése utáni időszakokkal indultak.

A fentebb említett összefüggések különösen érdekessé tehetik annak a kérdésnek a megválaszolását, hogy a XIX. században született jelentősebb, Kecskemét történetével foglalkozó munkák szerzői, annak a kornak a történetírói miképpen foglalkoztak ennek a térségnek a korai történetével, hírt adtak-e régészeti leletekről, és ha igen, a híradáson túl ezek miképpen épültek be a történeti munkákba.

Katona József (1791–1830) történeti érdeklődése, noha vele kapcsolatosan szinte csak a *Bánk bán* című drámájáról esik szó, nem igényel külön magyarázatot. Ez a történeti érdeklődés szülőföldje, Kecskemét történetére is irányult. Valószínűnek tartható, hogy még Kecskemétre visszakérülése előtt, tehát 1820 előtt megfogalmazódott benne egy történeti munka elkészítésének igénye, és ehhez megkezdte az anyaggyűjtést is. Ezt támasztják alá saját szavai 1818-ból, amelyekkel levéltári kutatásra kért engedélyt: *„Több esztendők óta fáradoztam, hogy Városunknak Történeteit egybe szedvén közre bocsájthassam: most már azon a ponton vagyok, mellyben a Nemes Tanácsot is a Városi Archivum eránt megkeresnem kellik.”* A kért engedélyt nem kapta meg, csupán arra kapott lehetőséget, hogy a Notariusi Hivatalnak kérdéseket tegyen föl. Orosz László szövegelemzéseiből tudjuk, hogy 1820-ra befejezhette a történeti munka anyaggyűjtését, kialakította magának a mű koncepcióját, sőt a megírásba is belekezdhetett. Történeti munkája azonban korai halála miatt csak halála után jelenhetett meg. 1834-ben édesapja jelentette meg Pesten Trattner–Károlyi nyomtatásában a *„Szabados Kecskemét alsó Magyarország első mezővárossa történetei. Hiteles levelekből összeszedte néhai Katona József, szabados Kecskemét várossa főfiscalissa”* című munkáját. A kötetben először idősb. Katona József szólt az olvasóhoz, majd Katona József Elő-beszéde következett. Az alábbi sorok nemcsak azt mutatják meg, hogy milyen forrásokkal dolgozott, hanem történelemszemléletét is jellemzik: *„Forrásaim, mellyből merítettem, az első szakaszra ugyan, 's itt, ott is, nyomtatóványok. A' többire kéziratok, közönséges és magányos levelestárak, sok szóbeli hagyomány is, mert mivel az egész megírt historiánkban alig leljük fel háromszor Kecskemét nevét, ide kellett folyamodni. Minden első történetírás szóbeli hagyományon épül; de azért nem lehet minden hagyománt mesének mondani minek előtte historiák irattattak. Csak ebben, és más közönséges dallokban szivárgott alá az ősök emlékezete. Lám melly sokat csevegjük most is Toldi Miklós erősségét, Kádár István vitézségét, és a' historiákban nem találni; csak a' kofáknál leljük a' nótáját, de ki okosodik meg belőle.*

Igy szakasztom fel hamvadt szemfedelőket azoknak, kiket szerette vidékünk szült, és színt úgy vígak, színt úgy búsak voltak mint kiket ezennel a' kopórsójok felé vezetek – meglátni tetteiket; boldog érzés! midőn semmit se hagytak unokáiknak: mint nem léteknék bizonyosságát.”

Katona József három szakaszban tervezte leírni Kecskemét történetét a Krisztus születése körüli időktől kezdődően. Az első, kidolgozott szakasz Partiscumról, a költözött jászok – zazyges metanastae –, ahogy ma említjük őket összefoglaló néven, a szarmaták történetéről szólt, és szerepükről Partiscum építésében.

Majd sorra vette a többi népet, hunokat, osztrogótokat, gepidákat, avarokat. A második szakaszban a honfoglalástól saját koráig vitte volna a történetet, erről azonban csak jegyzetek maradtak meg. A harmadik szakaszban Partiscum valóságáról és szokásairól írt, az összes, korábban már felsorolt nép vonatkozásában végigvive az áttekintést. Forrásként az ókori történetírókat használta, Ammianus Marcellinus, Plinius, Strabón, Suetonius és Ptolemaios munkáit. Ők adtak hírt az ezen a vidéken élőkről, például Plinius az itt élő dákokról, Sztrabón a szarmaták és a rómaiak közötti harcokról, a szarmaták beköltözéséről a Duna–Tisza közére. Alapvető forrása Ptolemaios, az Egyiptomban élt matematikus, csillagász, geográfus, asztrológus és költő, aki világtérképével megalkotta azt a világméretű képet, amely a XVII. századig meghatározó volt. Térképén hat nagy település, város látható a Duna–Tisza közén, melyeket a szarmaták városainak tartottak. Ezek közül az egyik Partiscum, amelyet sokáig a mai Kecskemét helyére gondoltak.

Katona tervezett könyvének szerkezetében, felépítésében valószínűleg meghatározott mintát szeretett volna követni. Ez Schönvisner István Savariáról szóló latin nyelven írt könyve volt, melynek címe magyarul: *Szombathely régiségei és története a kezdetektől a jelen időkig*. Schönvisner István a jezsuita rend tagja, történetíró, a régészet tanára volt a már korábban említett Nagyszombatról Budára áthozott egyetemen. (Ma állami kitüntetés viseli nevét, amelyet annak adományoznak, aki a régészeti örökség védelmében kiemelkedő tevékenységet folytat.) Szily János püspök kérésére összegyűjtötte az egykori Savaria területén előkerült régészeti emlékeket, könyvében a kőemlékek és a források alapján megírta a római colonia történetét. Könyve 1791-ben jelent meg Pesten. Katona nemcsak a könyvet ismerte, de személyes kapcsolata is volt Schönvisner Istvánnal (apja egyik neki írott leveléből kiderült, hogy Schönvisner István egyik Kecskeméti tanuló rokona Katonáéknál lakott). Katona József számára az ő könyve volt a minta, valószínű, hogy ilyen módon szeretett volna Kecskemét történetét megírni, ha megadatott volna számára a szükséges idő. Munkáját, ahogy utaltam már rá, édesapja jelentette meg 1834-ben. A kortársak közül Hornyik János a kiadott munkáról fenntartással nyilatkozott, véleménye szerint mindaz, ami Katona után megmaradt, az csupán jegyzetnek tekinthető (ugyanakkor Hornyik ezeket a jegyzeteket fontosnak tartotta, mert többet közülük be is épített történeti munkájába), és a történeti kútfők összegyűjtéséig terjedtek. Szerinte idősebb Katona József azért jelentette meg fia munkáját, mert ettől anyagi hasznot remélt. Vállalkozása mindenesetre nagy haszonnal nem járhatott, de a 131 előfizető lehetővé tette, hogy a könyv megjelenhessen.

Az utókor már megengedőbben mondott véleményt Katona történeti munkájáról. Orosz László bebizonyította, hogy a történeti munka stílusa és a hivatkozott széles körű forrásismeret alapján a szöveget Katona József írhatta, a fejezetek elrendezésének hibái idegen kézre, valószínűleg idősb. Katonára utalnak. Bíró Ferenc 2002-ben megjelent Katona-monográfiájában egy számunkra is fontos megállapítást találunk: „nem is a város, hanem a táj érdekli, amelyben a város helyet foglal”. Ebben a tájtörténetben, ha csak villanásnyira is, de megjelennek az akkor még látható, emberkéz alkotta maradványok, a Bácskában lévő „Római-Sáncz”, amelyet a szarmaták védművének tartott, vagy az akkor Dunaföldvárral

azonosított Alta ripával szemben a Duna bal partján a mai Harta, „Herta, vagyis Föld-vár”.

Tizenkét évvel később, 1846-ban jelent meg Szokolay Hártó János „Szabadalmas Kecskemét városának történetirati ismertetése, azaz régibb kori és jelen állapotjának lehető hív előadása” címet viselő könyve. Szokolay Hártó Jánosról Hornyik Jánost idézem: „Asztalosmesterséget tanult; a rajzban kevés előmenetelt tett, verselésre nagy hajlammal bírt. E munka 30 évi vajúdás után látta meg az árnyékvilágot. Szellemi és anyagi tekintetben oly mostoha körülmények között, mint Szokolai volt, – avatatlanul a szakmára, készületlenül a tárgyra, szükségben a kútfőkre nézve, – józan értelmű embernek történelmi munkát kezdenie nem szabad, írnia nem lehet.” A kortárs Hornyik ítélete nagyon kemény volt mind a szerzőről, mind a munkájáról. De ki is volt ez az ember? 1781-ben született Kecskeméten, családja a szegényebb, iparúzó városi nemesek közé tartozott. A református kollégiumban tanult, az nem ismert, hogy tanulmányait mikor hagyta abba. 1815-ben Debrecenben, 1819-ben Bécsben folytatott festészeti tanulmányokat. 1853-ban halt meg. Kecskemét történetét bemutató verses munkájának első változata már 1815-ben elkészült. A várostól kért támogatást a megjelentetésre, de kérését, mivel a művet nem találták megfelelőnek, elutasították. Valószínű, hogy a verses munka egészében, a hozzá kapcsolódó jegyzetek ekkorra már részben készen voltak. Műve végül is 1846-ban Szilády Károly nyomdájában került kinyomtatásra. Művében Szokolay Hártó Kecskemét történetét ugyancsak a szarmatáktól és Partiscumtól indította, és mesélte el egészen saját koráig. Bevezetőjében, az Előleges észrevételekben megjegyzi, hogy alig van az ókori történetírók munkáiban Kecskemétre vonatkozó információ: „...a’ régibb időkből az őskorból pedig ha keresel e’ város dolgainak tudására vágyó ‘s ezt szomjazó elmédnek csak néhány csepp vizet: az ős kor’ írónak könyveiben e’ tekintetben csak némelly homályos, gyanításokra utaló ó kutakra bukkanhatsz.” A verses elbeszéléshez írt részletes jegyzeteiben hírt ad két régészeti lelet előkerüléséről is: „Mielőtt az e’ földre bejött Hunnosokról vagy Kunokról szölgánánk, megjegyezzük azt még e’ helyen, hogy az Alpár vagy Árpád-lakja körüli homokbuczkákban két nevezetes régiség találtatott, mellyek közül mind egyik még a’ Metanaszta Jászok’ korára vitetik. Egyik azon vörös rézre metszett pecsét, melly mostan T. Vadassi Jankovics Miklós ur’ gyűjteményében helyet nyere, és a’ mellyre Arnó Jászvezér’ és neje Lifesztra’ neveik vannak kitetszően felvésetve, szép munkának kell lenni. Másik egy fejedelmi sírhely, mellyben bizonyos szegény ember arany koronát, lándzsát, nyilakat, ‘sa’f. talált volna, de a’ melly régiségek mielőtt ahhoz értő által megvizsgáltathattak volna, mint mondatik, nagy kőrösi zsidók’ kezére jutottak.” Egy másik jegyzetében nála is feltűnik Harta és Földvár értelmezése, egy kicsit másként, mint Katonánál: „Egyébiránt már ma nem lehet teljes bizonyoságra jőni, hogy ezen Herta mellyik lehetett, a’ mai Tiszaföldvár-e vagy talám a’ Kecskeméthez nyúgotra fekvő Harta helységgel határos régi sólti szőlős domb, vagy talám a’ Duna’ jobb partján magasra emelkedett Duna Földvár-e?”

Hornyik János lesújtó véleményét az előzőekben már idéztük. Valószínű, hogy azt, amit mondott, nemcsak a felkészült, széles látókörű történettudós mondatta vele, hanem a Szokolay Hártó viselt dolgait ismerő aljegyző is, mert-hogy Hornyik akkor ezt a hivatalt viselte. Szokolay Hártót többször megvádol-

ták, bántalmazásért elzárásra is ítélték. Az „asztalosmesterségből” kiemelkedni vágyó, ambiciózus ember lehetett, aki sem a festészetben, sem az írásban nem tudott sikereket elérni, így az évek során megkeseredett ember válhatott belőle. Valószínű, ahogyan Jókai írta: Szokolai piktorként emlegették, ez az említés a saját korában is pejoratív felhanggal bírhatott. A későbbiekben történeti munkája megítélésében az utókor Hornyik János véleményét vette át. Majdnem százötven év kellett ahhoz, hogy Szokolay Hártó munkájáról más vélemény is megfogalmazódjon. Orosz László a művet elemezve, valamint tágabb összefüggésbe helyezve megállapította, hogy bár Szokolay Hártó János nem volt felkészült történész, és a levéltári kutatásokat is nélkülöznie kellett (neki sem tették lehetővé a levéltári kutatást, mint ahogy Katonának sem), sikertelensége ellenére számos értéket felmutató verses krónikája írói fantáziáról, stílusérzékről tanúskodik, legsikerültebbek közé a múltat a jelennel összekötő különös asszociációi tartoznak. Ezek alapján szerzőjét történelmi ismereteket terjesztő szépíróként, a lokálpatrióta öntudat gerjesztőjeként tarthatjuk számon. Maga a szerző is hasonló célokat akart megvalósítani a munkájával. A műve elé 1843-ban írt Előleges észrevételekben olvassuk: *„Tudósabbakat tanítani nem is szándékom, de a’ ki szíves részvétellel ’s pártoló figyelemmel fogadja munkácskámát, bizonyos lehet benne hogy fognak találatni, kik az ebben foglaltatott tárgyakból szívesen vehető tanúságokat csak ugyan költsönözhetnek.”*

A következő, a mai napig nagy haszonnal forgatható történeti munka Hornyik János műve: *Kecskemét város története oklevéltárral*. Hornyik János (1812–1885) már fiatalon érdeklődött a történettudomány iránt, ennek kapcsán mondta a könyvhöz írt előszavában: *„Még ifjú koromban szülő városom múltjáról hallott szóhadományok s némely régi emlékiratok figyelmem annyira felfokozták, hogy’ e tárgyra vonatkozó adatok gyűjtése önkénytelenül főfeladatommá lón..”* Az idézetek ellenére korábban mégsem készült a város történetének megírására. Ehhez az első lökést az Akadémia 1851-ben kiadott felhívása adta, amelyben azt kérték, hogy a török korra vonatkozó okleveleket és egyéb dokumentumokat országosan gyűjtsék össze. Hornyik erre a munkára szívesen vállalkozott, de többre még nem gondolt. Az írásra a kortársaktól, főleg Horváth Dömétől kapott biztatást, s ennek a döntésnek a meghozatalában segítettek azok a történetírók, akiknek a munkásságára rálátott (Gyárfás Sándor, Szabó Károly, Szilágyi Sándor, Szilády Áron). Az is további ösztönzést jelentett számára, hogy sorban jelentek meg a helytörténeti munkák. Döntéséről így írt, ugyancsak az előszóban: *„miután Nagy-Kőrös város egyik múlt századi derék hivatalnoka Balla Gergely által szerkesztett »Nagy-Kőrösi Krónika« 1856-ban s Gyula város története 1858-ban kinyomatott, – szab. kir. Szeged város története megírására folyó év elején 100 arany pályadíj tűzetett, – s Dézs város f. é. Mart. 5-kén saját történetére 200 forint díjt hirdetett, – elhatározásom kinőtte magát, és Kecskemét város történetének szerkesztésére magamat eltökéltem.”*

Kecskemét város története oklevéltárral című munkájának első kötete 1860-ban jelent meg, 1861-ben a második, 1862-ben a harmadik kötet, majd hosszabb kihagyás után, 1866-ban a negyedik kötet is napvilágot látott. Az első három kötet nagy elismerést váltott ki. A Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választották, és művéért megkapta az Akadémia Marcibányi-díját, ami az ő

esetében 50 aranyat jelentett. (Marczibányi István Csanád vármegye alispánja, udvari tanácsos, korának jeles mecénása volt. Létrehozott egy alapítványt a kiemelkedő tudományos és szépirodalmi művek jutalmazására. Az alapítványt 1847-től a Magyar Tudományos Akadémia kezelte.) *„Mind az okiratok nagy számát, melyek e műben először bocsáttattak közre, mind a feldolgozást tekintve, a legkiválóbb mű, azon történelmi monographiák közt, melyek a közelebbi múlt években irodalmunk terén megjelentek...”* – olvashatjuk a díj odaítélésének indoklásában.

Az 1860-ban megjelent munka első kötete foglalkozik az ősidóktól a magyar nemzet beköltözéséig Kecskemét történetével. Az ősidók Hornyiknál is a Krisztus születése körüli időszakot jelentette, és Katonához hasonlóan ő is az ókori történetírók munkáit vette alapul. Értelemszerűen ugyanúgy, ahogy Katona, Hérodotosz, Ammianus Marcellinus, Plinius, Strabón és Ptolemaios munkáit használta forrásként, megjegyyezve, hogy erre a vidékre vonatkozóan nagyon kevés adatot talált, ez a terület nem igazán vonta magára az ókori történetírók figyelmét.

Őt is foglalkoztatta Partiscum története, három fejezetet is szentelt neki. Ez a néhány fejezet azért fontos a mi szempontunkból, mert bár részletes történeti adatok nem álltak Hornyik rendelkezésére, de logikai úton megpróbálta bebizonyítani, hogy a mai Kecskemét helyén lehetett az egykori Partiscum. Figyelembe vette az éghajlati és természeti viszonyokat, amelyek kedveztek egy nagyobb település kialakulásának (vizenyős közegből kiemelkedő partosabb rész), és emellett már régészeti adatokra is figyelt az érvelésnél. Milyen régészeti adatokat ismertetett? Megemlítette, hogy Traianus oszlopán láthatóak a szarmaták, az egyik egy visszafelé nyilazó harcos, a másik pikkelyes páncélt viselő alak. Tudomása szerint az 1800-as évek elején pince- és kútásás alkalmával találtak egy nyilazó lovaszt ábrázoló kőlapot, egy pikkelyes vaspáncél maradványát és valamilyen rozsdás fegyverdarabot. Mindkettő a Pícsó két ágának közelében volt. Ő is említést tett arról, ahogy Szokolay Hártó is, hogy egy szarmata vezér, Arnó, és felesége, Lifesztra pecsétje is előkerült a kecskeméti homokból. Hornyik János hivatkozott a forrásra is. 1817-ben a *Tudományos Gyűjteményben* mutatták be Jankovich Miklós gyűjteményét, és írták le azt a kis sárgaréz táblát, amelynek egyik oldala tűzben megsérült, az épen maradt részen írásjelek voltak, amelynek megfejtéséhez szakértők segítségét kérték. Valószínű, hogy az írás értelmezésére hamarosan sor kerülhetett, ezért azonos a hivatkozás a két szerzőnél. Hornyik ugyancsak említést tesz az Alpáron előkerült sírletről is. Így írt erről: *„Egy pár évtized előtt Alpár homokán valamely földműves által esetleg fölászott, de a nagy emlékü József nádor által rendelt megyei vizsgálat eredményéhez képest, ismeretlen zsidó berészek által a tudatlan találotúl potom áron elsikkasztott temetkezési arany emlékek, fegyverdarabok és öltönyékességek, – vidékünk e részbeni meddőségét megcáfolják.”* Nem véletlen, hogy mindkét helyen olvashatunk ezeknek a leleteknek az előkerüléséről. Valószínű, hogy az aranyleleteknek gyorsan híre futott, nem véletlenül indult megyei vizsgálat a begyűjtésükért, csak sajnós, ahogy Hornyiktól tudjuk, mégsem indult elég gyorsan. Katonához hasonlóan ő is említést tesz arról a Duna–Tisza közén lévő védelmi rendszerről, amelyet „Római Sánc”-ként emlegetnek, de véleménye szerint ez az avarok védelmi rendszere, a „Ring” volt. Ez

a védelmi rendszer Hornyik korában még jól látható volt, ahogy írja: „*mikép e sáncolatok még jelenben, a nagy pusztulás után (a frank támadások következtében szétesett az Avar Birodalom) tizenegy század múlva is bámulltatják vidékünkön készítőik roppant munkáját.*” Nála is említődik Alpár, mint Szalán fejedelem vára, a „*szilárd tömötséggű dombon létezett erődítmény*”. Partiscumra visszatérve, objektív kutatóként leírja: „*hogy Kecskeméten a városon, és közvetlen körében, eddigelé olyatén ősomladék föl nem fődöztetett, mely itt egy valaha elpusztult város nyomaira emlékeztetne*”. Mindezek ellenére mégis úgy gondolja, hogy Partiscum a mai Kecskemét helyén állhatott. Szamba véve mindazt, ami az egykori történetíróktól átvehető volt a Duna–Tisza közének őskori történetére vonatkozóan, Hornyik János arra a megállapításra jutott, hogy pontosabb történeti képet csak a régészet segítségével lehet adni: „*A Magyar nemzet beköltözését megelőző ezer év története oly homályos dunatiszaköze irányában, úgy az itt lakott népek, mint eseményeik s helységeikre nézve. – mikép a történetíró, írott emlékek hiányában, kell hogy e vidéken minden halmot megásattasson, s – elvőgre – bújék a föld alá, adatok gyűjtése végett. És ott igen sokat fog találni.*”

Hornyik János nemcsak történeti munkájában, hanem rövidebb írásaiban is igyekezett felhívni a figyelmet a régészeti leletek fontosságára. A *Kecskeméti Lapok*ban 1872 augusztusában megjelent tárcájában a történeti munkájában leírtakról adott áttekintést népszerűsítő formában. Különösen fontosnak érezte hangsúlyozni, hogy a találók szakértők véleményét kérjék ki az előkerült tárgyakról: „*Én azért hirdetem minduntalan: hogy épületalap, kút ásás, vagy szántás alkalmával, ha valaki egy rozsdás vasszeget vagy hitvány cserép darabot, annyival inkább ha réz, ezüst, vagy arany pénzt talál, mutassa meg ahoz értő embernek, de ne vesztegesse el; ne féljen, nem veszi el tőle senki, de ha elveszik is, mint a tudományra és régészetre nézve jelentékeny tárgyat, bizonyosan többszörösen megkapja érte jutalmát, mint akár a rongyszedő, akár az ötvös adna érte.*” Felhívását ma is aktuálisnak tekinthetjük.

Az 1800-as évek második fele nagyívű fejlődést hozott a régészetben. Ebben a fejlődésben nagyon sokan szerepet játszottak, az egyik közülük Rómer Flóris volt, akit a magyar régészet atyjaként emlegetünk. Rómer Flóris indította el 1868-ban azt a mai napig létező szakmai kiadványt, az *Archaeológiai Értesítőt*, amely publikálási és tájékozási lehetőséget teremtett a régészet művelői számára. Ezt a töretlen fejlődést jelzi, hogy 1876-ban, főleg Rómer Flórisnak köszönhetően, már Budapesten tartották a VIII. Nemzetközi Ősrégészeti és Antropológiai Kongresszust. A század végére pedig eljutottunk odáig, hogy a régészeti leletek nagy összefoglaló munkákban kerültek bemutatásra. Hampel József, a kiváló régész munkáiról van szó, amelyekben összefoglalta és képtáblákkal ellátva közölte a különböző korok addig ismertté vált régészeti leleteit. A *bronzkor emlékei Magyarhonban* három kötetben 1886 és 1896 között, A *régibb középkor emlékei* (IV–X. sz.) 1894-ben és A *honfoglalási kor emlékei* 1896-ban jelent meg. Mindezek mellett volt egy olyan általános érdeklődés, amely tanárok, jogászok, orvosok, papok, gyógyszerészek figyelmét a régmúlt felé fordította, régiségek gyűjtésére, ásatások vezetésére ösztönözte őket. Ebben az időszakban alakultak sorra a városi múzeumi egyletek, és ekkor indultak meg a múzeumalapítások is. Mindez

elvezetett oda is, hogy a történeti munkákban az ókori történetírók sokszor mesei elemeket tartalmazó híradásai mellett már a régészeti eredmények is figyelmet kaptak.

Kecskemét szerencsés a tekintetben, hogy egyik kiemelkedő jelentőségű polgármestere, Kada Elek (1852–1913), egyúttal aktívan kutató régész is volt. Több feltáráson is részt vehetett az 1870-es évek végétől, de ezekre vonatkozóan csak utalások vannak, pontos adataink nincsenek. A feltárási kedv a millenniumi ünnepekre készülődve egyre inkább erősödött, és az egész országot áthatotta. 1892-ben az Országos Régészeti és Embertani Társulat felhívást tett közzé: *„A honfoglalás korabeli emlékek föltalálása czéljából kutattassanak a sírmezők és kunhalmok s különösen a hadi emlékek, a várak és földerődök stb. ... a megyei törvényhatóságok kéreessenek föl közmunka adására az ásatásokhoz.”* Ezekhez a kutatásokhoz, amelyek többek között Alpár mezején, Nagykőrösön és Kiskunfélegyháza környékén folytak, csatlakozott Kada Elek is. 1897-től Kecskemét polgármestere volt, és bár polgármesteri teendői sok időt igényeltek, ekkor sem hagyott fel az ásatásokkal. Áttekintve feltárásait, azt tapasztaljuk, hogy Kecskemét mellett nagyon sokféle ásatott. Abból, amit a rendelkezésünkre álló hiányos adatokból össze lehet szedni, az látszik, hogy több mint negyven településen, határrészben folytatott ásatást. Ezek az ásatások egy-két naposak voltak. Ritkaságszámba ment az egy hétig, vagy annál tovább tartó feltárást. Sokszor a véletlenül előkerült, és hozzá eljuttatott leletek vitték ki a területre. Híre volt annak, hogy ha valaki régiséget talál, és azt beviszi a polgármesternek, megfizetik a napszámát. A jelentősebb eredményrel kecsegtető területekre viszont évente több alkalommal is kiment, illetve több éven keresztül visszajárt. Több évtizedes kutatásainak összegzését 1911-ben egy előadásban, majd pedig írásban is a művelt közönség elé tárta a Katona József Kör évkönyvében, *„Városunk őstörténetéből”* címmel. Az előkerült leletek alapján felvázolta Kecskemét történetét, a paleolitikumtól kezdve a honfoglalás koráig. Régészeti kutatásaiból tudta, hogy sem a paleolitikum, sem a neolitikum időszakából nem kerültek elő emlékek a város környékén. A rézkor idejéről már több emlékanyagról tett említést. Beszámolójából tudjuk, hogy tártak fel rézkori zsugorított sírokat, de hogy pontosan hol, arról nem beszélt. Úgy látta, hogy a bronzkor időszakában már jelentősen benépesült ez a terület, az itt élő népesség temetkezése a hamvasztás volt a jellemző, és a fejlettségnek egy olyan fokára léptek, amelynek során már várakat is kialakítottak. Megemlíti, hogy a mai Kecskemét területén is éltek, mert a Kistemplom téren (a mai Czollner tér) korábban kerültek elő urna-temetőik, valamint a gödröstemető területén (a mai Praktiker Áruház környéke) is találtak temetkezéseket. Váraikat (ezek minden esetben földvárat jelentenek) feltételezi Nyírben a Böddi-tanyán és Benén a Varga-tanyán, de a legjelentősebbnek az alpári várat tartotta. Az alpári várban Kada maga is ásatott, és megtalálta a bronzkori telep nyomait. Úgy gondolta, hogy ez a bronzkori nép több ezer évig élt ezen a vidéken, és a kelták voltak azok, akik felszámolták a kultúrájukat. A mai ismereteink szerint ez a népesség, a régészeti kutatás Vátya-kultúrájának nevezi őket, valóban jelentős számban népesítette be vidékünket a bronzkor egy adott időszakában. Bár a Kada által emlegetett kelták csak ennek a népnek az eltűnése után majd ezer évvel jelentek meg ezen a vidéken, a két nép élete közötti

időszakra csupán az utóbbi harminc év kutatásainak eredményei kezdenek fényt deríteni.

Előadásában ő is érintette a szarmatákat és Partiscum kérdését is. Arról, hogy jelentős hely volt Kecskemét környéke a szarmata időszakban, ásatásai során szerzett tapasztalatokat. Jelentős feltárása volt a Máriavárosban a téglagyárnál és a Széktónál is. Kada sokkal kevésbé kötelezte el magát Partiscum mellett, mint Hornyik János. Ő úgy gondolta, hogy a Ptolemaiosz említette városok közül Pessium vagy Partiscum lehetett ezen a vidéken. A kutatás mostani álláspontja szerint az oly sokat emlegetett Partiscum a mai Szeged határában lehetett. Ugyanakkor azt is tudjuk az újabb, nagy felületekre kiterjedő feltárások alapján, hogy kisebb-nagyobb szarmata települések hálózta be vidékünket, és így változatlanul azt mondhatjuk, hogy a Ptolemaiosz térképén feltüntetett városok közül az egyik talán itt is lehetett, amennyiben nem a klasszikus értelemben vett városról beszélünk.

A szarmaták után a hunok, germánok népe fordult meg a Kárpát-medencében, de ezek nyomát Kecskemét környékén Kada alig találta, viszont avar leletanyagot annál többet tárt fel. Kadát kezdetektől fogva foglalkoztatták az avarok, nem véletlen, hogy 1883-ban már tartott előadást a Kecskeméti Körben az avarokról, ahol a kor szintjén általánosan ismert és elfogadott nézeteket ismertette, több esetben Hornyik János történeti munkájából merítve. Itt még régészeti vonatkozásokra nem tért ki. A későbbiekben azonban szisztematikusan kereste az avarok régészeti emlékeit, és tárta fel az avar sírokat. Az 1888-ban Miklóstelepen előkerült magányos, valószínűleg vezéri sír szép leletanyagáról az *Archaeológiai Értesítőben* is hírt adott. Avarok után kutatott Városháza, Lajosmizsén, Szentkirályon, Ballószögön, a legjelentősebb a gátéri feltárása volt, ahol a hosszú időn keresztül használt temető több száz sírját találta meg.

Kada Elek ugyan nem készített olyan nagy történeti munkát, mint Hornyik János, de régészeti kutatásai és Kecskemét őskorát bemutató összegző előadása akár alapja is lehetett volna egy későbbi történeti munkának. Nem tudjuk, hogy tervei között szerepelt-e egy ilyen könyv megírása. De erre ideje sem maradt. Az évkönyvben megjelent írását követően, egy évvel később, 1912-ben szélütés érte, amelyből még felépült, de a következő 1913-ban a halálához vezetett. Említett írása azonban forrás a mai kutatók számára, mint ahogy kutatásainak eredményeit már a kortársai is forrásként használták. Példa erre a Borovszky Samu szerkesztésében megjelent Magyarország vármegyéit és városait bemutató sorozatban a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyéről szóló kötet (1910), amelyben a vármegye őskorát Márton Lajos a Kada Elektől kapott információk alapján írta meg. Kada írása ma többek között azért is tekinthető forrásnak, mert kutatásairól csupán néhány publikációja és a levéltárban megőrződött dokumentumok maradtak fenn, ráadásul ezek a dokumentumok is sokszor nagyon szűkszavúak. Ásatásaiból nagyon kevés jól beazonosítható tárgy maradt meg, ezért sok esetben az előadásából leírtak tekinthetők az egyetlen hiteles adatnak.

Mivel teljességre nem törekedhetünk, közel száz évet ugorva az időben az összefoglalónak tekinthető történeti munkák sorában a 2002-ben megjelent *Kecskemét története 1849-ig* című monográfiát említjük utolsóként. Számos kutató több évtizedes munkája összegződik ebben a kötetben. A nagy elődökhöz,

Katona Józsefhez és Hornyik Jánoshoz visszatérve, ez a monográfia is a szarmaták történetével indul, a Kada Elek által felvázolt, Kecskemét őskorát bemutató munka mai változata azonban, amely a Krisztus születése előtti időszakról is szólna a sok évtizedes régészeti kutatások alapján, ebből a kötetből is hiányzik...

Felhasznált irodalom

Bíró Ferenc: *Katona József*, Balassi Kiadó 2002

Fejér György: *T. Vadassi Jankowics Miklós' Gyűjteményeiről, és Régiségei között található két ismeretlen Emlékekről, eddig meg nem magyarázott Írásokról*. Tudományos Gyűjtemény 1817. XI. kötet 1–46.

Hornyik János: *Kecskemét város története oklevél-tárral I.*, Kecskemét, 1860

Hornyik János: *Az idéző pecsétről*. Székfoglaló értekezés Magyar Akadémiai Értesítő, a Philosophiai, Törvény- és Történettudományi Osztályok közlönye, IV. Pest, 1864. 41–53.

Hornyik János: *Régi pénzek lelete*. Kecskemét város birtokában levő pusztá Szentkirályon, 1872. július hónapban. Kecskeméti Lapok 1872. augusztus 18.

Kada Elek: *Városunk őstörténetéből*. A Katona József Kör évkönyve 1905–1912. Szerk. Márton Sándor. 1914. 93–118.

Katona József: *Szabados Kecskemét alsó Magyar ország első mező várossa történetei*. Hiteles levelekből öszveszedte néhai Katona József, szabados Kecskemét várossa főfiskálissa. Pesten, 1834. Trattner–Károlyi nyomtatása

Katona József – Történelmi művei, kritikai kiadás. Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta: Orosz László. Balassi Kiadó Budapest, 2005

Kecskemét története 1849-ig. Főszerkesztő: Bárh János. Kecskemét, 2002

Orosz László: *Szokolay Hártó János várostörténete*, Levéltári füzetek (Bács-Kiskun megye) IV. Kecskemét, 1989. 83–96.

Somogyvári Ágnes: *Kada Elek régészeti munkássága*. Kecskemét „aranykora”. Kada Elek a városfejlesztő polgármester. Szerk: Péterné Fehér Mária, Kecskeméti Örökség Könyvek 3. 2013. 219–250.

Somogyvári Ágnes: *Kada Elek ásatta egykoron*. Rejtett kincsek 1. Kecskeméti Katona József Múzeum, 2016

Szilágyi Sándor: *Emlékbeszéd Hornyik János a M. Tud. Akadémia levelező tagja felett*. A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek. Szerkeszti a főtítkár. V. köt. 5. szám, Budapest, 1889